

Dějiny hradu a jeho majitelů

Dnes obnažené zdi kdysi slavného a pyšného hradu Košumberk člověka vtahují do již zapomenutých životů obyvatel hradních pánů. Jen neurčitě a v náznacích si představujeme první majitele Košumberského panství, jak někdy v druhé polovině 13. století začínají budovat svůj hrad. První, kdo vystupuje z propadliště dějin, je rytíř Ojíš z Košumberka, jehož jméno nalézáme ve dvou dochovaných listinách z roku 1318. Kdo byl tento muž, nevíme; jen to málo, že když zemřel, zanechal po sobě vdovu a sirotky, které o jejich dědictví připravil nevzdálený soused Bohunek z Popovce. Vdova však toužila po nápravě věci a obrátila se na tehdejšího krále Jana Lucemburského, aby vykonal v její věci spravedlnost. Ovšem o výsledku této kauzy nás prameny neinformují. Písemné prameny zmiňují hrad až na konci 14. století, kdy se dostává do rukou slavného rodu pánů z Chlumu.

Dějiny této rodiny můžeme vysledovat až na přelom 11. a 12. století. Rod původně pocházel z Moravy a v první třetině 13. století se přestěhoval na Čáslavsko, kde si postavil hrad Chlum. V roce 1372 čtyři bratři Diviš, Mstislav, Ješek a Slavata zakoupili hrad Košumberk i s celým panstvím, aby se tak stal druhým slavatovským sídlem určeným pro mladší syny rodiny. Od té doby se Slavatové psávali z Chlumu a Košumberka.

Když se českými zeměmi neslo učení mistra Jana Husa, členové slavatovské rodiny se stali jeho následovníky a po jeho upálení nacházíme podpisy dvou Slavatů na stížném listě české šlechty Kostnickému koncilu. Nezůstalo však jen při podpisech, všichni členové rodu se stali horlivými stoupenci podobojí, a to jak v rovině náboženské, tak i politické. Proto není divu, že se i košumberský pán Diviš Slavata (1515 – 1575) přidal během stavovského odboje proti králi Ferdinandu I. Habsburskému v roce 1547 na stranu odboje. Odboj byl však poražen a šlechta potrestána. Diviš, který byl jedním z vůdců stavovského spolku, ztratil část svého majetku, hrad Chlum a Košumberk si však podržel v manství (tzn. hrad a panství byly v lenní závislosti na králi; leník (nebo man) byl povinen svému pánu poslušností a nějakou službou). Součástí jeho trestu bylo i domácí vězení na Košumberku. Brzy však Diviš získal odpuštění a ještě před svou smrtí byl Košumberk propuštěn z manství. Zemřel 28. srpna 1575 a byl pochován v Luži.

Pro dějiny Košumberka i celého slavatovského rodu byly důležité události dalšího stavovského odboje v letech 1618 – 1620, kdy Košumberku vládl Divišův vnuk Diviš Lacembok. Po potlačení stavovské rebelie byl odsouzen ke ztrátě svých panství. Snažil se ještě listem z 9. května 1622 své jednání vysvětlit a omluvit, ale ani přímluvy jeho přátel plně neodvrátily majetkovou ztrátu. Nakonec dle výnosu z 22. května 1623 měl přijít pouze o polovinu svých statků, mezi kterými bylo i rodové sídlo Košumberk. Konečné provedení konfiskace se však nedožil, zemřel 23. února 1623 a byl pochován v Luži. Zkonfiskovaný majetek byl odhadnut na 50 265 kop míšeňských.

Hrad i s panstvím nakonec zakoupil jiný člen rodiny Slavatů Vilém Slavata. Ten se narodil roku 1572 v Čestíně. I když byl vychováván v českobratrské škole svého strýce Jindřicha na Košumberku, větší vliv měla na jeho výchovu babička Alžběta Slavatová z Hradce, která mu vštěpovala katolickou víru. Nakonec pod vlivem Jezuitů se stal katolíkem. Oženil se se svou sestřenicí Lucií Otilií z Hradce, čímž

se mu otevřela cesta k bohatému jindřichohradeckému majetku. Ve své politické kariéře stál na straně císaře a v roce 1618 byl jedním ze tří defenestrovaných mužů. Pád z okna Pražského hradu přežil a odešel do exilu, kde pobýval až do roku 1622. Během třicetileté války byl významným odpůrcem poněmčování Českých zemí. Zemřel roku 1652 a byl pohřben v Jindřichově Hradci.

Vilém Slavata zakoupil zkonfiskované košumberské panství, protože si velmi vážil rodového dědictví a chtěl z něho vybudovat hlavní rodové sídlo. V průběhu své vlády nad panstvím se snažil v tomto již tradičně evangelickém prostředí prosadit katolickou víru, což se mu silou nakonec také podařilo. Bohužel válečné náklady během třicetileté války a dluhy, které nemohl splácet, ho nakonec vedly k tomu, že roku 1624 podstoupil Košumberk Jindřichu Vilémovi, poslednímu mužskému potomku košumberských Slavatů.

Jindřich Vilém byl dvakrát ženatý, nejprve s Polyxenou Michnovnou z Vacínova, která zemřela roku 1650 a poté s Marií Maxmiliánou Žďárskou ze Žďáru, horlivou katoličkou, se kterou měl dceru Johanku Barboru. Jindřich Vilém však zemřel roku 1654 a o tři roky později (15. srpna 1657) ho následovala i dcera Johanka, čímž vymřela Košumberská větev Slavatů. Košumberk pak připadl druhému manželovi Marie Maxmiliány Františku Kryštofu Hýzrlému z Chodů, který zemřel roku 1666. Záhy zemřel i jejich syn Ferdinand a roku 1684 i dcera Františka Barbora, takže se Košumberk vrátil zpět dvojnásobné vdově Marii Maxmiliáně, která se přestěhovala na hrad Košumberk a zde se oddala ryze náboženskému životu. Roku 1668 založila na Chlumku kapli, ve které vystavila obraz Panny Marie Pacovské. Na Chlumek povolala jezuitský řád, který všemožně materiálně podporovala a odkázala mu celý svůj majetek, i hrad Košumberk. Zemřela 17. října 1690.

Na základě závěti pak Košumberk přešel do vlastnictví řádu. Jezuité však nebydleli na hradě, ale v rezidenci na Chlumku. Hrad byl proto neobýván a využíván jen jako sklad. Jezuité měli hrad ve svém vlastnictví až do zrušení řádu v Čechách roku 1773. Správu nad Košumberkem převzal Náboženský fond. Počátkem 19. století Košumberk zakoupil nizozemský šlechtic Leopold de Laing, který držel panství až do roku 1826, kdy ho prodal Karlu Matyáši Thurn-Taxisovi. Thurn-Taxisové přesunuli správu Košumberského statku do Chroustovic a budova purkrabství, která byla do té doby využívána jako kancelář správy panství, byla ponechána svému osudu. Thurn-Taxisové vlastnili košumberské panství až do roku 1922, kdy jim na základě pozemkové reformy bylo vyvlastněno.

Roku 1922 získalo hrad od Thurn-Taxisů Družstvo na záchranu hradu Košumberka, které provedlo konzervační práce. Od roku 1953 hrad přešel do vlastnictví státu a v roce 1991 převzalo hrad do své péče město Luže. V současné době je hrad přístupný veřejnosti a v purkrabství hradu je instalována expozice dějin hradu.

Hrad v proměnách času

Košumberští stavitelé si pro stavbu hradu vybrali skalní suk na nejvýraznějším kopci v okolí, který obehnali silnou hradbou podepřenou na jihozápadní straně masivními opěráky. Do hradu se vcházelo z nejlépe přístupné jihovýchodní strany

po dřevěné rampě s padacím mostem, který ústil do věže s bránou. V první fázi hradní výstavby byly vnitřní stavby nejspíše dřevěné a umístěné po obvodu hradeb tak, že jejich vnější stěna přiléhala přímo k hradbám.

Další stavební práce na hradě provedli až Slavatové, kteří někdy na počátku 15. století vybudovali uprostřed hradu čtverhrannou obytnou věž. Později pak jádro hradu obklopilo opevněné předhradí, jehož zeď byla zesílena šesti malými čtverhrannými a okrouhlými věžičkami a baštami. Dodnes se zachovala pouze jediná věž umístěná v jižním nároží a základy dvou okrouhlých bašt na jih a severozápad od hradního jádra. V této době se také změnilo místo okolo brány, kde byl před původním vchodem postaven dvoukřídlý objekt purkrabství, který byl pak rekonstruován v roce 1544, jak nás upozorňuje letopočet na fasádě stavby.

V roce 1560 se tehdejší majitel hradu Diviš Slavata zmiňuje v jednom ze svých dopisů, že by rád přestavěl hrad podle vzoru zámku v Jindřichově Hradci. Impulz k realizaci přestavby přinesl až požár. Hrad byl při bouřce 18. července 1573 zasažen bleskem a vyhořel. Zanedlouho poté započaly stavební práce, ve kterých pokračovali i Divišovi potomci Jindřich a Diviš Lacembok. Původní vstupní věž byla snížena na úroveň okolních budov a starý palác byl obnoven renesanční fasádou vrcholící štítovými vikýři. Severovýchodně od „starého hradu“ byl vybudován nový dvoukřídlý zámek, který pohltil část původního opevnění. Na nádvoří straně byla na oblých hladkých pilířích vybudována dvoupatrová arkádová lodžie s osmi klenebními poli. Na jižním nároží se k tomuto paláci přimykala štíhlá hodinová věž, která byla postavena na způsob arkýře na válcové noze. Fasáda zámku byla tvořena sgrafitovými psaníčky s pruhy stylizovaných vlnek.

V novém renesančním paláci se nalézaly dva reprezentační sály s komorami a tzv. fraucimor (místnosti, které sloužily pro dámskou společnost) a českobratrská škola. Ve dvacátých letech 17. století (krátce po smrti Divíše Lacemboka) nebyla řada dalších obytných prostor využívána a sloužila jako skladiště pro nepotřebný nábytek a úložné truhly. Hradní pán obýval dvě místnosti – ložnici, ve které stála postel s nebesy, truhla na šaty a skříň s osobními knihami a listinami. Hned na ložnici navazovala pracovna se dvěma psacími stoly. Svou ložnici měl i náctiletý Divišův syn Jindřich Vilém a poblíž jeho pokoje se nacházela komůrka Jindřichova vychovatele. Pro šest sloužících byla vyhrazena jedna místnost.

Renovace hradu se týkala rovněž hospodářského zázemí. Hrad dostal novou kuchyň postavenou v západním křídle zámku. Někde blízko kuchyně se nacházela spižárna, která byla vybavena kuchyňskými a stolovacími potřebami. Hradní areál měl také maštal pro sedm jezdeckých a sedm kočárových koní .

Dalších větších renovací se hrad již nedočkal, neboť během třicetileté války byli hradní páni natolik zatíženi vojenskými náklady, že nezbývaly prostředky na opravy hradního areálu. A ani jezuité své prostředky neinvestovali do jeho oprav, takže již v roce 1769 se uvádí, že je první patro neobyvatelné. Až teprve na počátku 20. století si hrad získal pozornost lidí a roku 1922 se hradu ujalo Družstvo na záchranu hradu Košumberka, které provedlo konzervační práce.

Erb Slavatů

Slavatovský erb je složen ze tří zlatých pruhů na modrém poli. Pověst praví, že kdysi dávno za dnů českých knížat bojoval jakýsi předek pánů z Chlumu a z Košumberka ve válce s Uhry a velmi se v ní vyznamenal svojí udatností, když zastavil ústup českého vojska. Kníže ohromen jeho statečností si ho po bitvě zavolal k sobě, aby mu osobně mohl projeviti svoji vděčnost. Hrdina tedy neváhal, z úcty ke knížeti se rychle převlékl do čistého sukna a spěchal do knížecího stanu. Jenže ve spěchu si nevšiml, že si na suknicí udělal tři krvavé šmouhy od svých uťatých prstů. Když kníže viděl jeho ušpiněnou suknicí, na památku jeho statečnosti mu udělil erb se třemi pruhy.

Oproti pověsti Slavatové až do poloviny 15. století užívali na erbu pouze dvě břevna a teprve později se na erbu začaly objevovat tři pruhy. K erbu patřila také helma s klenotem, který byl tvořen kolísajícím počtem pštrosích per, před kterými byly tři zlaté pruhy na modrém pozadí.

Vilém Slavata, který také získal hraběcí titul, několikrát polepšil svůj erb. Díky výnosům císařů Rodolfa II., Ferdinanda II. a Ferdinanda III. se erb půlil s erbem pánů z Hradce a taktéž byl připojen jejich klenot. Vilém také do erbu získal štítek s iniciály císařů a dva medvědy jako štítonoše.

Českobratrská škola

Diviš zpočátku druhé poloviny 16. století založil přímo na hradě českobratrskou školu pro šlechtické chlapce, ve které studoval i Albrecht z Valdštejna a Divišův vnuk Vilém Slavata. Pro školu vyhradil místnost na východní straně prvního patra a vchod do školní místnosti vedl přímo s lodžie. O tom jak škola fungovala, víme jen tolik, že zde učili jak kněží Jednoty bratrské, kteří byli zvaní na hrad z okolí Košumberka, tak rektor městské školy v Luži. Škola zřejmě neměla mnoho žáků, protože ve dvacátých letech 17. století se udává, že se v místnosti školy nacházely jenom tři stoličky.

Branná povinnost na košumberském panství

Od šlechty se očekávalo, že bude připravena bránit své panství a účastnit se i dalších vojenských podniků. Z toho důvodu košumberské panství mělo zavedený branný systém. Některé domy v Luži a grunty na vesnicích měly za povinnost vojenskou pohotovost. To znamená, že někteří mužští členové domácnost museli být připraveni v době ohrožení vzít zbraň a bojovat pod vlajkou košumberského pána. Proto měli ve svých domech také části vojenského vybavení, jako byly například hrudní pláty, meče či palné zbraně. V městečku byla první branná povinnost rozdělena podle tehdejších městských částí: Náměstí 2 domy, Podměstí 1 dům, Zákostelí 1 dům.

Velká část zbrojních zásob se nacházela přímo na hradě, kde pro ně Jindřich Slavata vymezil místnost v druhém poschodí západního křídla „starého hradu.“ Nacházelo se zde celé brnění pro 18 jízdních osob a 20 pěších vojáků. Ze zbraní bychom zde našli 23 pistolí, pět mušket, jednu ručnici, deset oštěpů, 17 hákovnic, jeden kord a další vojenské vybavení.